

174. Litér, Református templom
(MRT 2. k. 29/1 lh.)

(Veszprém megye) I

A litéri polgármester telefonon történt értesítése nyomán 2002. február 20-án helyszíni szemlét tartottam a lelőhelyen.

Hetekkel ezelőtt a templom D-i oldalán – az ereszcatornából lefolyó víz elvezetéséhez – árkot ástak a templom D-i falával nagyjából párhuzamosan, mintegy 80 cm mélységben. Ennek az ároknak kb. a D-i díszes román kori bejárata előtti részén találták az embercsontokat. Ezeket egy dobozba összegyűjtötték. Feltehetően több csontvázhoz tartozó, s már korábban megbolygatótt vázrészek ezek, néhány hosszúcsont- és bordatöredék, állkapocs stb. Nem nagy mennyiség.

Ugyanebben az árokban, szintén a D-i bejárat előtt, az árok É-i (templom felőli) oldalában, egy a templom D-i falával párhuzamos falat is megfigyeltek. (Kapu előtti egykori előcsarnok D-i fala?) Ottjártamkor az árkot már visszatemetve találtam.

RAINER PÁL

175. Lucfalva, Templom-hegy

(Nógrád megye) Á

A település határában a Templom-hegy keleti végén sarkantyú helyzetű, kisebb csúcson, aljnövényzettel sűrűn benőtt, erdős területen évtizedek (századok) óta folyik turkálás, bolygatás. A terület tavaszi bejárása során kisebb-nagyobb földhányások, gödrök, a területen szétszórva heverő embercsont és bontási törmelék jelezték ezt. Az erősen fedett területen sáncok és árkok formájában néhány falvonulat, vagy annak helye is felismerhető volt.

A 2002. augusztus 6–27. között elvégzett kutatás célja a régészeti lelőhely állapotának, korának és – lehetőség szerint – kiterjedésének meghatározása volt. A munka során a lelőhely területén égtáji tájolású keresztárok szondázással É–D irányban 18 m, K–Ny irányban 24 m hosszban sikerült képet alkotni a lelőhely állapotról, az ott található objektumokról.

A hat árokból, illetve szelvényből egy többperiódusos, DK–ÉNy tengelyű templom szerkezete bontakozott ki. Az 1., 2., 5. árokban és a 6. szelvényben egy a hatszög két oldalával záródó, úgynevezett tengelypilléres szentély részleteit figyeltük meg. A habarcsba rakott kőalapokból csak a törmelékkel visszatöltött alapárkok kerültek elő. Ezek mérhető szélessége 120, illetve 130 cm. A töréspontokon támpillérek alapárkai voltak. Az 5. árokban talált támpillért egy korábbi sírra építették. A 2. sz. árokban előkerült másik alapárkrészlet feltehetően az oltáralap helye. A törmelékből szórványként egy kisméretű ezüst vagy réz pecsétgyűrű került elő, fején stilizált liliummal. Az alapozások a bolygatatlan apoka-agyag altalajig nyúltak, az origóban felvett jelenlegi szinthez képest 120–145 cm mélységig. A szentély járósíntjét részletekben 50 cm mélységben találtuk meg. Az 1. árok-

ban ez égett felületként jelentkezett. Az árkok berétegződésében többszöri intenzív bolygatás figyelhető meg. A szétterített törmelékben néhány padlótéglatöredék is előfordult.

Az 1. sz. árok folytatásában nyitott 3. sz. árokban a templom késői és korai szentélyindítása mellett előkerült a korai hajó sarka, a későbbi hajó vagy egy északi melléktér két falának kiszedett árka. Az alapárkok szélessége 75 cm, mélysége 80 és 100 cm között változott. A falak által határolt tér járósíntje 45 cm mélység körül van. E térben került elő az ásatás egyetlen habarcsba rakott kőfalmaradványa, egy 110 cm széles pillér, amely feltehetően egy melléktér alapja. A korai szentély alapárkában az omladék kiemelését 168 cm mélységnél abbahagytuk a balesetveszély miatt. A korai, íves szentélyalapárkok szélessége 70 cm. Feltehetően a korai hajónál tapasztalt technikával épült. A szentély és a hajó csatlakozásánál megfigyelhető volt a késői szentély indításának alapárka is. A 120 cm mély alapárkok végénél egyértelműen látszott, hogy a korai hajó sarkához épített melléktér falánál később emelték.

A 4. sz. árokban került elő a korai templom hajójának két falrészlete és a későbbi periódus nyugati zárófalának alapárka. A korai templom hajójának alapja döngölt agyagba rakott nagytáblás mészkő. Az alapfal mérhető szélessége 110 cm. A korai nyugati zárófal szélességét a kutatóárok két oldalán álló facsoportok miatt nem tudtuk megnézni. A 60 cm körüli mélységben előkerült kormos felületű járósínt a korai templomhoz kapcsolható. A 3. árokban leírt melléktér korai téglapadló-részlete 66 cm mélyen került elő. A későbbi nyugati zárófalnak részben megsemmisült alapárka került elő 75 cm-es mérhető szélességgel. A fal építésével két korábbi sírt is vágtak e ponton. A hajó későbbi járósíntje vagy 36 cm körül lehetett (a korai templom falának visszabontási szintje), vagy a korainak tartott padlószintet használták végig. Ez esetben a korai fal árokba eső szakaszának a késői templom terében is meg kellett jelennie. A szétterített bontási törmelékből egy teljesen ép, másodlagos helyzetű, 15. századi csontcsat került elő.

A régészeti jelenségek alapján az eddigi kutatásból egy legalább három periódussal rendelkező templom bontakozik ki. Az első periódusban egy viszonylag mély alapozással, agyagba rakott kőalappal készülő, felmenő falaiban valószínűleg már mészhabarcsba rakott kővel készült, kb. 7×5 m belterű hajóval, félköríves szentéllyel épült templommal számolhatunk a 13. századból.

Később a hajóhoz az északi oldalon egy 3 m széles melléktér épült oltáralappal. Ennek alapozása már habarcsba rakott törtkő. E tér vagy oldalkápolna, vagy mellékhajó. Jelenleg az sem tisztázott, hogy a nyugati zárófal is e periódushoz tartozik-e vagy a későbbihez.

A harmadik ismert periódusban egy támpilléres, viszonylag nagyméretű (6×7 m) szentélyt építettek, amely boltozott lehetett. Ritka, a hatszög két oldalával záródó, úgynevezett tengelypilléres formája építését a 15. sz. második felére keltezi. A néhány festett vakolatdarab

alapján valamilyen festése is volt. A templom legkésőbbi formájában 11 m hosszú hajóval rendelkezett, a teregyüttes belső szélessége legalább 10–11 m, de ha szimmetriával számolunk, 13–14 m. Miután a délnyugati és északnyugati területről semmit sem ismerünk, e feltevések cáfolata, vagy bizonyítása további kutatást igényel.

A leletanyag a két említett tárgyon kívül nagyrészt szórvány antropológiai anyag, kevés kerámia és vasszög, téglatöredékek, vakolatdarabok. A Kubinyi Ferenc Múzeum régészeti gyűjteményébe került – 179. gyarapodási számon.

Munkatársak: Parditka Györgyi és Farkas Zsuzsanna régészhallgatók.

MAJCHER TAMÁS

176. Ludas, Varjú-dűlő

(Heves megye) U, R, B, V, LT, Ge, Sza, H

A részletes tanulmányt lásd az 5. oldalon!

DOMBORÓCZKI LÁSZLÓ

177. Madocsa, Kormó (Kormód-pusztá)

(Tolna megye) Kő.

A lelőhelyet a Dunakönlődről Madocsára vezető országút D-i oldalán fekvő két kiemelkedésen azonosította Szabó Géza és Szécsi Attila. Leírásuk szerint a nyugatabbi dombon, néhány középkori téglá mellett kevés embercsonttöredéket találtak. 2002 őszén megismételt, célzott terepbejárásaim során sem középkori téglát, sem embercsontot nem sikerült megfigyelnem a lelőhelyen, a dűlőút közelében csoportosuló téglák újkori döngkút maradványait jelölik.

K. NÉMETH ANDRÁS

178. Magyarszék, templom

(Baranya megye) Á, Kk

2002 júliusában gázvezetékárókban tapasztalt jelenségek nyomán egy 6×5 m méretű szelvényben kezdtünk megelőző feltárást.

Bizonytalan újkori, alatta középkori omladékréteget leltünk. A szelvényben az újkori omladékréteg alatt egy 25–30 cm vastag késő középkori réteget dokumentáltunk. Benne nagyszámú embercsont, koporsókapocs, 13–16. századi kerámia, közvetlenül alatta pedig egy késő középkori lengyel ezüstpénz (III. Zsigmond poltura), amit 1614–1628 közötti években vertek (V. Székely György meghatározása) került elő. E réteg alatt egy 70–120 cm vastag, barna agyagos kevert réteg következett, amelyben 13–15. századi kerámiát, középkori sarkantyút, vaskést, koporsószegeket találtunk. Ez alatt egy középkori gyereksírt bontottunk ki, a mai felszíntől számított mélysége 170–190 cm. A gyereket koporsószegekkel összefogott koporsóban temették el. Az egyik koporsószegezen famaradványokat találtunk. A 2. szel-

vény DNY-i sarkában egy késő Árpád-kori beásás nyoma került elő a mai felszíntől számított 170–180 cm mélységben.

A feltárást során bebizonyosodott, hogy a jelenlegi templom középkori előzményét találtuk meg. Bár nem sikerült a jelenlegi templom előtti egyházas hely pontos rögzítése, valamint falmaradványokat, alapozó árkot sem leltünk, azonban az egykori templomot jelzi az elplanírozott omladékréteg, a templom körüli temetőből származó sok embercsont és feltehetően az egyetlen ép sír. Valószínű, hogy a középkori templom alapjait az 1758-ban épült templom tereprendezésekor és építésekor pusztíthatták el. A legalsó rétegben Árpád-kori réteg (település?) nyomaira bukkantunk.

GALLINA ZSOLT

179. Martonyi, volt háromhegyi pálos templom- és kolostorrom

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kő

A falu felett, a hegyek között felépült kolostort 1341-ben alapították a Tekesfiak. Pusztulása feltehetően a 16. század közepe táján következett be. A kolostoregyüttesből meglepően kevés pusztult el, ami elsősorban a településektől való jelentős távolságának köszönhető.

1998-ban és 2000-ben a régészeti kutatás során a poligonális szentélyzáródású templom közvetlen környezetében húzódó feltöltést távolítottuk el, melynek eredményeként nemcsak a lábazati párkányok váltak látthatóvá, hanem a szentély, a sekrestye és a káptalantere – omlással betemetett és eltakart – K-i, illetve D-i falainak külső síkjai is. A munkálatok során sikerült meghatározni a támpillérek méreteit és formáit. Kutatóárkainkkal tisztáztuk a különböző (belső és külső) szintviszonyokat és azok egymáshoz való viszonyát. Végezetül, a kerengő D-i, templomhoz csatlakozó folyosójának kitisztításával lehetővé vált a templom alaprajzi elrendezésének aránylag pontos rögzítése. Az előkerült kőfaragványok a hajó és a szentély boltozatával, a templom fő- és lábazati párkányával, továbbá az ablak- és ajtónyílásokkal kapcsolatos ismereteinket bővítették.

A 2002. évi régészeti kutatás célja a templombelsőben lévő vastag, nagyrészt köves omlásréteg eltávolítása volt. Minderre a templom (hajójának lefedését is magába foglaló) állagmegóvási munkálatait megelőzően kellett sort kerítenünk, hiszen joggal remélhettük, hogy az omlásban rejtőző kőfaragványok további – a helyreállítást is befolyásoló – adatokat szolgáltathatnak a boltozatok, a párkányok, a támpillérek és nem utolsósorban az ablak- és ajtónyílások kőkereteinek pontos formai meghatározásához. Mindemellett céljaink között szerepelt a templom járószintjeinek nagyobb felületen történő feltárása, valamint a szentély É-i falához csatlakozó sekrestyében lévő omlás kiemelése is.

A templom hajójában négy, míg a szentélyben két szelvényt tűztünk ki. A sekrestye területét egyetlen szelvényel kívántuk feltárni, azonban idő hiányában nem